

Simbolinės žiedo – įkapės reikšmės Žemaitijos kapuose

ŠARŪNĖ VALOTKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Simbolinės žiedo – įkapės reikšmės straipsnyje nagrinėjamos remiantis archeologine medžiaga (išanalizuotos 1935 palaidojimų įkapės iš I–XVI a. Žemaitijos kapinynų), baltų religijos ir mitologijos šaltiniais, tautosaka, akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis. Tyrimas atskleidžia tris pagrindines simbolines žiedo reikšmes laidosenos ir laidotuvių kontekste: 1) žiedas – asmens ženklas, 2) žiedas – žmogaus prisiminimas, 3) žiedas – ryšius tarp žmonių kurianti ir sutvirtinanti priemonė. Etnoarcheologijos prieiga, kuria vadovaujasi autorė, leidžia daryti išvadą, kad šios žiedo reikšmės kyla iš priešistorės laikotarpio.

RAKTAŽODŽIAI: Žemaitija, laidotuvės, įkapės, žiedas, simbolinės reikšmės.

Šis darbas atstovauja etnoarcheologijai – archeologijos šakai (Politis 2016: 1), tiriančiai etnografines ir istorines situacijas, stebint tiesiogiai arba analizuojant šaltinius, ieškant naudingos informacijos, padedančios suprasti ryšius tarp žmonių elgesio modelių ir materialinės kultūros (Staski, Sutro 1991: 5).

Straipsnyje taikoma etnoarcheologijoje pasitelkiama kultūrinio tęstinumo analogija, arba kitaip – tiesioginė istorinė prieiga (angl. *the direct historical approach*), tai yra archeologinė ir etnografinė medžiaga nagrinėjama ir gretinama iš to paties kultūrinio konteksto (Hayter 1994: 41–42). Pavyzdžiui, duomenys apie žiedą renkami ir nagrinėjami iš Žemaitijos kultūrinio regiono.

Archeologinė medžiaga nagrinėjama iš I–XVI a. prožemaičių ir žemaičių laidojimo paminklų. Tai, kad šiuo laikotarpiu įkapės buvo dedamos beveik į visus kapus, siejama su senąja baltų religija: „pagonis pomirtiniame gyvenime yra aktyvus, nuo jo poelgių ir ten turimų daiktų priklauso ir jo vieta, padėtis dausose“ (Kuncevičius 2005: 112). Nuo XVI a. vidurio pastebimas įkapių mažėjimas; tam įtakos turėjo krikščionybės įvedimas, taip pat ekonominiai ir politiniai procesai (Urbanavičius 1975: 56).

Žemaitijos kultūrinis regionas šiame tyrime pasirinktas ne atsitiktinai – tai viena iš nedaugelio archeologinių kultūrų, kurioje I–XVI a. vyravo inhumacija. Griauti-

niai kapai leidžia nustatyti įkapių padėtis mirusiojo kūno atžvilgiu, o tai itin svarbu nagrinėjant įkapių dėjimo paprotį, jų simbolines reikšmes.

Įkapių padėtis mirusiojo kūno atžvilgiu nėra atsitiktinybė. Ji pasirenkama apgalvotai, yra susijusi su pasaulėžiūra ir mitiniais vaizdiniais. Papuošalai ir aprangos dalys kape beveik visada randami taip, kaip buvo nešiojami, o ginklai, buities įrankiai ir daiktai „buvo dedami griežtai numatyta tvarka“ (Michelbertas 1986: 36, 38). Pavyzdžiui, V–IX a. Žemaitijos kapinyuose kovos peilius į vyrų kapus dažniausiai dėdavo kairėje pusėje išilgai griaučių (Vaškevičiūtė 2007: 272). Atskirą grupę sudaro papildomos įkapės, užsienio šalių tyrėjų vadinamos dovanomis (angl. *grave gifts*). Tai maistas, drabužiai, papuošalai ir kiti daiktai, kurie aptinkami ne jiems būdingoje padėtyje prie mirusiojo, o kitose kapo vietose. Pavyzdžiui, žiedas, kuris paprastai buvo ant velionio piršto, gali būti randamas prie mirusiojo kojų ar kapo sampile. Degintiniuose kapuose papildomomis įkapėmis vadinami nedeginti dirbiniai.

Lietuvos archeologijoje kultūrinės grupės būdinga skirti pagal laidojimo paminklų rūšis, skirtumų pastebima ir tarp įkapių. Paprastai kapo įkapių kompleksai skirstomi į moteriškus ir vyriškus. I–IV a. prožemaičių moterims buvo įprasta dėti kaklo apvarus, ylas, o vyrams – kirvius, peilius (Michelbertas 1986: 63–68). V–IX a. moterims priskiriama apgalviai, kepurėlės, apvaros, smeigtukai, iš įrankių – ylos, peiliukai ir verpstukai. Vyrų kapuose dažniausiai randami darbo įrankiai – kirviai, taip pat ginklai – kovos peiliai, ietys, vėliau kalavijai, iš papuošalų – antkaklės, segės, diržai. Išskirtine vyrų įkape laikomas žirgas (Vaškevičiūtė 2007: 272–274). X–XIII a. išlieka panašus įkapių skirstymas (Kazakevičius 2007: 387–390). Nuo XIV a. pastebimas įkapių mažėjimas ir suvienodėjimas visoje Lietuvos teritorijoje (Urbanavičius 1966: 105), moterims būdinga dėti žiedus, seges ir peilius, vyrams – žiedus, diržus, kirvius ir peilius.

Žemaitijos teritorijos apibrėžtis pasirinkta pagal archeologinėje literatūroje nusistojusias ribas. Prožemaičių teritorija apibrėžta remiantis profesoriaus Mykolo Michelberto tyrimais ir *Lietuvos TSR archeologijos atlasu* (į rytus nuo kapinynų su akmenų vainikais, į šiaurę ir šiaurės rytus nuo Nemuno žemupio kapinynų, į šiaurę ir šiaurės rytus nuo centrinės Lietuvos kapinynų, tai yra Jūros aukštupyje ir kairiajame bei dešiniajame krante, Dubysos vidurupio ir aukštupio baseine – LAA: žml. 7, 9; Michelbertas 1986: 54), o žemaičių – remiantis Adolfo Tautavičiaus tyrimais (rytuose – iki Šušvės, pietuose (labai apytiksliai) – keliasdešimt kilometrų šiauriau Nemuno, tai yra maždaug iki Šaltuonos ir Šešuvies, vakaruose – iki Jūros ar vos už jos, šiaurėje – iki Minijos ir Varduvos aukštupių, Ventos vidurupio, apimant Kuršėnų, Šiaulių apylinkes, – Tautavičius 1996: 64).

Straipsnyje nagrinėjami papročiai ir tautosaka iš Žemaitijos etnografinės srities, sugretinami duomenys ir iš kitų regionų. Pasakos, sakmės ir *Lietuvių kalbos žodynas* nagrinėjama apimant visas Lietuvos kultūrinės sritis. Tai yra bendras lietuviškas

paveldas, kylantis iš priešistorės. Pavyzdžiui, Žemaitijoje užrašyti pasakų tipai buvo paplitę ir visoje Lietuvoje (Kerbelytė 2011: 333).

Taikant etnoarcheologinę tyrimų prieigą, darbe pasirinkta nagrinėti žiedo simbolines reikšmes. Žiedas išsiskiria tuo, kad neturi praktinės funkcijos; jis yra puošybos elementas ir vienas iš simboliškiausių papuošalų (Banytė-Rowell 2009: 447).

Žiedas – papuošalas, kuris gali būti *maunamas*, *maustomas*, *dėvimas* ar *nešiojamas* ant piršto (LKŽe: žiedas). Jais puošiasi vyrai, moterys ir vaikai. Jie nešiojami norint parodyti ryšius su kitu asmeniu, bendruomene, pabrėžiant mėgstamą stilių, idėjas. Manoma, kad nuo XVII a. lietuvininkai žiedais pradėjo keistis per jungtuves (Lepneris 2011: 163). Šiuo metu jaunųjų žiedai yra neatsiejama vestuvių dalis ir pagrindinis santuokos simbolis.

Literatūroje gausu informacijos apie žiedų tipologiją, jų gamybą ir puošybą. Gerokai rečiau gvildenami klausimai, susiję su žiedo simbolika ir jo reikšmėmis laidotuvėse.

Analizuodamas I–IV a. kryžinių žiedų paplitimą, chronologiją, puošybos ypatumus, M. Michelbertas spėjo, jog šių žiedų priekinėje pusėje esantys penki koncentriniai ratukai susiję su saulės simbolika, o iš jų sudarytas kryžius – su ugnimi (Michelbertas 2000).

Mantas Stankevičius, paskelbęs I–IV a. senojo geležies amžiaus žiedų tipologiją, griežtai atsiribojo nuo žiedo reikšmių tyrimų, nagrinėjo jų gamybą ir puošybą. Beje, autorius neatmetė kitų tyrinėtojų pirmiau išsakytos minties, kad I–IV a. įvairiniai žiedai galėjo būti naudojami kaip atsiskaitymo piniginis vienetas, o kryžinius žiedus laikė vienu iš aukštesnio socialinio statuso ženklų (Stankevičius 2007).

Rasa Banytė-Rowell paskelbė du žiedams skirtus straipsnius. Pirmajame nagrinėjo sidabrinius gyvatgalvius žiedus ir juos siejo su aukštesniu socialiniu statusu (Banytė-Rowell 2007), antrajame detalai aptarė žiedų istoriją nuo jų pasirodymo rytinėje Baltijos pakrantėje iki XVII amžiaus. Autorė pateikė ne tik išsamią žiedų tipologiją, aprašė jų puošybą, bet ir palietė jų simbolių reikšmių klausimą (Banytė-Rowell 2009: 447).

Atkurdamas mitinį saulės vaizdinį baltų pasaulėžiūroje, mitologas Dainius Razauskas dainose ir mįslėse minimą riedantį auksinį žiedą tapatino su tekančia saule, žiedą laikė saulės simboliu (plačiau žr. Razauskas 2012).

Paminėtina, kad analizuojant žiedo – įkapės reikšmes darbe pateikiama daug medžiagos iš vestuvinio konteksto. Senovės lietuvių mitinėje sąmonėje laidotuvės ir vestuvės yra du lygiaverčiai gyvenimo įvykiai – péréjimas iš vienos būties į kitą (Astramskaitė 1993: 124). Pavyzdžiui, Žemaitijoje XIX a. antroje pusėje netekėjusias merginas laidodavo su vestuviniais drabužiais, ant galvos dėdavo vainiką, o nuotakos per vestuves raudodavo (Šidiškienė 1993: 61; DŽT: 187).

ŽIEDAI KAPUOSE

Straipsnyje analizuojami duomenys iš Žemaitijos laidojimo paminklų¹ skirstomi į keturis laikotarpius: 1) I–IV a. senasis geležies amžius; 2) V–IX a. – vidurinis geležies amžius; 3) X–XII a. – vėlyvasis geležies amžius; 4) XIII–XVI a. – viduramžiai ir naujieji laikai.

S e n a s i s g e l e ž i e s a m ž i u s. Tyrime nagrinėjami duomenys iš 361 kapo, iš kurių 66-iuose aptikti žiedai. Beveik po lygiai jų rasta moterų ir vyrų kapuose (atitinkamai 29 ir 23 atvejai; mirusiųjų lytis nustatyta archeologiškai, t. y. remiantis kapo įkapių kompleksais).

I–IV a. kapuose buvo dedama po vieną žiedą, rečiau – po du (atitinkamai 45 ir 14 atvejų); rasta pavienių kapų su trimis (Žviliai, kapas (toliau – k.) 23, 39, 40, 114), keturiais (Žviliai, k. 41, 44) ar penkiais žiedais (Paalksniai, pilk. 4, k. 2).

Senojo geležies amžiaus kapuose daugiausia žiedų rasta ant mirusiųjų rankų pirštų arba krūtinės srityje (paprastai rankos buvo dedamos ant krūtinės). Tik keturiolika atvejų nustatyta, ant kurios rankos buvo užmauti žiedai; visi šie kapai priklauso Žvilių kapinynui. Septynis kartus Žviliuose žiedai rasti ant mirusiojo dešinės rankos (k. 50, 56, 111, 113, 114, 125, 134) ir tiek pat ant kairės (k. 40, 112, 116, 130, 131, 261, 295).

Trijuose Žvilių kapinyno kapuose žiedas buvo kaip papildoma įkapė. Kape 42 žiedas rastas kojų srityje, kape 259 kartu su kirviu padėtas mirusiojo galvūgalyje, kairėje pusėje. Kape 266 du žiedai kartu su yla ir apvara, atrodo, buvo tošinėje dėžutėje ir padėti mirusiojo kairėje, galvūgalyje.

V i d u r i n i s g e l e ž i e s a m ž i u s. Surinkti duomenys iš 664 šio laikotarpio kapų, iš kurių 126-iuose rasti žiedai. Tiriant žiedų pasiskirstymą skirtingos lyties mirusiųjų kapuose, nustatyta, kad žiedai dukart dažniau buvo dėti į vyrų, o ne į moterų kapus (atitinkamai 34 ir 59 atvejai; mirusiųjų lytis buvo nustatyta archeologų, pagal įkapių kompleksus, ir antropologų).

Antropologiniai tyrimai leidžia nustatyti žiedų pasiskirstymą skirtingo amžiaus mirusiųjų kapuose. Pagrybio kapinyne tarp moterų ir vyrų neišryškėjo nė viena amžiaus grupė, tačiau pastebėta, kad žiedai gana dažnai buvo dedami į vaikų kapus (7 atvejai). Žiedų rasta dviejuose kūdikių kapuose (k. 66 ir 116).

Daugiausia mirusiųjų palaidota su vienu žiedu, rečiau – su dviem (88 ir 25 atvejai). Devyniuose kapuose buvo įdėta po tris (Žviliai, k. 167, 219; Pagrybis, k. 39, 55, 61, 62B, 96; Požerė, k. 76; Naujasis Obelynas, k. 1), trijuose – po keturis (Žviliai, k. 213; Pagrybis, k. 60, 62A), o viename kape buvo įdėti net penki žiedai (Pagrybis, k. 193). Į vyrų kapus dažniau negu į moterų buvo dedama po vieną žiedą (42 ir 18 atvejų).

.....
1 Laidojimo paminklų literatūros sąrašas pateikiamas straipsnio pabaigoje.

Vidurinio geležies amžiaus kapuose žiedai paprastai randami ant mirusiojo pirštų arba krūtinės ir juosmens srityje. Užfiksuota dešimt atvejų, kai žiedai buvo užmauti ant dešinės rankos (septyniuose kapuose palaidoti vyrai: Pagrybis, k. 10, 34, 41, 85, 213; Žviliai, k. 164; Kaštaunaliai, k. 28, o trijuose – moterys: Pagrybis, k. 70, 181; Žviliai, k. 184). Ant kairės rankos žiedų rasta tik penkiuose kapuose (keturiuose palaidotos moterys: Žviliai, k. 197, 213, 235, 242, viename – vyras: Žviliai, k. 222). Šešiuose kapuose rasta papildomų įkapių – žiedų: Pagrybio kapinyne, 45–50 m. moters kape 35 prie dešinėsios pėdos kaulų rasta deformuota įvijinio žiedo dalis ir yla, kape 39 buvo palaidota 25–30 m. moteris, du žiedai rasti ant jos dubens kaulų. Pagrybio kapinyne kape 55 aptikti maždaug dešimties metų vaiko griaučiai; prie dešiniojo šlaunikaulio gulėjo peilis, šalia jo – du žiedai, dar vieno žiedo liekanos rastos prie dešiniojo kojos kelio. Keturi papildomai įdėti įvijiniai žiedai aptikti kape 62A, palaidota 25–30 m. moteris. Įvijiniai žiedai kartu su smeigtukais ir peiliuku, matyt, buvo įdėti į tošinę dėžutę prie mirusiosios galvos. Kaštaunalių kapinyne kape 2(6) rastas įvijinis žiedas, buvęs aukščiau mirusiojo palaikų. Požerės kapinyne, kape 78 žiedas rastas juosmens srityje (mirusiojo rankos buvo sulenktos, o pirštai prie smakro).

Vėlyvasis geležies amžius. Beveik pusė X–XII a. ištirtų kapų buvo su žiedais – iš 679-ių kapų žiedai aptikti 293-ijuose. Daugiausia žiedų rasta vyrų kapuose (178 atvejai), mažiau – moterų (79 atvejai; mirusiųjų lytis nustatyta pagal įkapes).

Kapuose buvo įdėta nuo vieno iki devynių žiedų (po vieną – 149, po du – 84, po tris – 41, po keturis – 12, po penkis – 10, po šešis – 3, po septynis – 4 ir devyni – 1 kape). Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, žiedai dažniausiai randami ant mirusiojo pirštų. Ant dešinės rankos rasta septyniuose kapuose, iš jų šešiuose nustatyta mirusiojo lytis – du vyrai (Upyna, k. 34; Žąsinas, k. 133) ir keturios moterys (Žąsinas, k. 87; Bikavėnai, k. 91, 183, 224); ant kairės rankos – dešimtyje kapų, lytis aiški devynių mirusiųjų: šeši – vyrai (Upyna, k. 7; Žąsinas, k. 80, 83, 187, 189 ir Bikavėnai, k. 23), trys – moterys (Upyna, k. 64; Žąsinas, k. 81; Jakštaičiai (Meškiai), k. 60).

Papildomai įdėti žiedai rasti penkiuose Žąsino kapinyne kapuose. Kape 5 žiedelis kartu su yla ir verpstuku rastas mirusiojo galvūgalyje, dešinėje pusėje. Kape 47 du žiedai rasti aukščiau mirusiojo griaučių; jie galėjo būti padėti ant karsto arba įmesti į duobę. Kape 159 žiedas kartu su verpstuku buvo rastas mirusiojo galvūgalyje, kairėje pusėje. Kape 162 žiedas su yla rasti mirusiojo galvūgalyje, degintiniame kape 171 tarp visų įkapių tik žiedas ir dalis grandinėlės buvo neapdegę.

Viduramžiai ir naujieji laikai. XIII–XVI a. kapuose žiedas buvo labai dažna įkapė. Iš 231 kapo žiedai buvo rasti 142-uose. Žiedai dažniau rasti moterų nei vyrų kapuose (atitinkamai 54 ir 39 atvejai; lytis nustatyta pagal griaučius ir įkapes).

Tyrimas išryškino amžiaus grupes – dvylikoje kapų su žiedais buvo palaidotos 30–50 m. moterys, aštuoniuose – palaidoti vyresnio nei penkiasdešimties metų asmenys. Dvylikoje kapų su žiedais buvo palaidoti vaikai iki aštuoniolikos metų, viename iš jų (Pribitka, k. 26) gulėjo kūdikis.

Viduramžių ir naujųjų laikų kapuose buvo rasta nuo vieno iki dvylikos žiedų (po vieną – 33, po du – 31, po tris – 30, po keturis – 19, po penkis – 10, po šešis – 6, po septynis – 4, po aštuonis – 4, po devynis – 2, po dešimt – 3, dvylika – 1 kape). Žiedai mirusiesiems paprastai buvo užmaiti ant pirštų: 30 atvejų – ant dešinės ir 25 – ant kairės rankos. Ryšys tarp mirusiojo lyties ir konkrečios rankos nenustatytas. Dažniausiai žiedai maiti ant didžiojo ir bevardžio pirštų (atitinkamai 9 ir 7 atvejai), nė vieno žiedo nerasta ant nykščio.

Palyginti su ankstesniais laikotarpiais, XIII–XVI a. gerokai daugiau (net 27 atvejai) randama papildomai įdėtų žiedų, daugiausia – iš Pribitkos ir Kuršų kapinynų. Šie žiedai aptinkami juosmens srityje, rečiau – galvos, rankų, pečių ar kaklo, kojų, krūtinės. Trijuose Kuršų kapinyno kapuose (8, 18, 42) žiedai rasti po mirusiuoju. Tiek pat žiedų rasta aukščiau mirusiojo – kapo sampile (Akmeniai, k. 2, 10; Požerė, k. 147). Neretai žiedai buvo įvyniojami į audinį ar įdedami į medžiaginį maišelį (Akmeniai, k. 12, 18; Pribitka, 11, 37, 40; Kuršai, k. 10, 24). Keturiuose vaikų kapuose rasti dideli, suaugusiųjų piršto dydžio žiedai (Pribitka, k. 6, 26, 50; Kuršai, k. 28).

Visą ilgą nagrinėtą laikotarpį žiedai kapuose buvo randami ant mirusiojo pirštų, rečiau – šalia mirusiojo kūno. Papildomų žiedų daugiausia rasta viduramžių ir naujųjų laikų kapinynuose. Tačiau klaidinga būtų manyti, kad žiedas, užmaitas ant piršto, neturėjo tos pačios reikšmės kaip ir įdėtas papildomai, arba priešingai.

Archeologas Howardas Williamsas, kalbėdamas apie papildomas įkapes, spėja, kad dalis jų galėjo būti įdėtos paslapčia, kad jų niekas nematytų (Williams 2006: 51). Žiedas – smulkus dirbinyš ir tikrai lengvai gali būti paslepiamas tarp kitų mirusiojo daiktų. Antai viduramžių ir naujųjų laikų kapuose papildomi žiedai dažniausiai randami ties mirusiojo juosmeniu, pakišti po juo, įvynioti į audinį, kapo sampile, – galima sakyti, kad tai išties labai tinkamos vietos norint paslėpti žiedą.

Archeologė R. Banytė-Rowell, rašydama apie žiedus, užsimena, kad galbūt ne visi žiedai pasiekė šių dienų archeologus; dalis jų galėjo būti pagaminti iš organinių medžiagų ir sunyko. *Lietuvos etnografijos enciklopediniame žodyne* aprašomi žiedai iš medžio, gintaro ir pinti iš ašutų (LEEŽ: 328). Penki ašutiniai žiedai yra išlikę ir saugomi Kupiškio muziejuje, seserų Glemžaičių rinkinyje, – jie buvo nupinti piemenavimui atminti (SGR: 289), plg., Baltarusijoje žinomas laidotuvių paprotys netekėjusiai merginai ar nevedusiam vaikinui ant piršto užmaiti vaško žiedelį (Kerbelytė 2012: 203).

NUO ARCHEOLOGIJOS LINK PAPROČIŲ IR TAUTOSAKOS

Baltų religijos ir mitologijos šaltiniuose žiedas nėra karto nepaminėtas tarp žemaičių įkapių, tačiau du kartus aprašytas kitų genčių laidotuvių papročiuose. XV a. Jonas Dlugošas apie lietuvių laidotuvių papročius rašė:

O degindami pridėdavo prie palaikų tai, kas buvę jam gyvenant reikalingiausia, būtent žirgą, jautį, karvę, krėslą, ginklų, drabužių, diržą, grandinę, žiedą, ir kartu su kūnu, nors tai būtų buvę ir iš aukso ar sidabro, sudegindavo (BRMŠ I: 556, 576).

Paulius Einhornas XVII a. taip pasakojo apie latvių kuršus:

O kad jie būtų aprūpinti ir kitais reikmenimis ir jiems tenai nereikėtų kęsti nepritekliaus, į karstą dar įdėdavo pinigų, žiedų, adatų, sidabro (BRMŠ III: 607, 617).

Žiedas – įkapė baltų religijos ir mitologijose šaltiniuose minimas retai. Matyt, laidotuvių aprašuose jis paskendo tarp kitų įkapių ir buvo įvardytas bendru papuošalų ar brangenybių pavadinimu. Pavyzdžiui, Aleksandras Guagninis 1611 m. apie prūsų laidotuves rašė, kad jie kartu „su mirusiais <...> degindavo jų tarnus bei tarnaites, drabužius, brangenybes, žirgus“ (BRMŠ II: 483, 494).

XIX a. Jurgis Ambrozijus Pabrėža pamoksle barė žemaites už tai, kad jos „[ž]iedų po penkis šešis ant pirštų susimausto“ (LEB: 367). Palyginimui, apie XVII a. žiedų nešioseną tarp lietuvininkų Teodoras Lepneris rašė: „Mažylį, bevardį ir didįjį pirštus jie apmausto žiedais, pagamintais iš žalvario ir švino. Sidabrą retai tam naudoja“ (Lepneris 2011: 182). Panašiai apie XIX a. lietuvininkes atsiliespė ir Otto Glagau, esą joms „[k]one ant visų pirštų blizga po porą žiedų: sidabrinių, alavinių ar misinginių, kai kurie su boheminėmis akutėmis²“ (Glagau 1970: 235).

Tautosakoje žiedas dažniausiai vaizduojamas kaip moterų papuošalas, kurį paprastai mūvi merginos: „Bepigu seserelėms linksmo[m]s būti, <...> Aukso žiedeliai ant rankelių“ (DŽT: 138), rečiau – moterys: „Aš pamačiau pažinau savo aukso žiedužį ant mošelės rankelių, ant kumpųjų pirštelių“ (LKŽe: kumpas), ir vyrai: „Tas ponas davė no savo piršto žiedą jam, katram buvo pono tėvo vardas ir pavardė...“ (BsV: 205, nr. 8). Dažniausiai nešiojamas tik vienas žiedas: „Dėvėk, seserėlė, aukso žiedužėlį ant baltųjų rankelių“ (LKŽe: dėvėti), tik retai būna „[p]ilnos rankos aukšinių žiedų“ (LKŽe: žiedas).

XX a. pirmojoje pusėje Žemaitijoje buvo žinomas paprotys nenumauti mirusiajam jo nešiotą žiedo. „Jei mirdamas kas turėjo ant rankos žiedą – sutuoktuvinį arba „panišką“, nors ir auksinį, jo nenuimdavę – laidodavę drauge“ (Čilvinaitė 1943:

2 Pagamintomis iš Bohemijos stiklo.

193). Kodėl taip buvo daroma, nepaaiškinta, bet draudimas imti net auksinį žiedą rodo, kad palikti jį buvo svarbu ir net būtina. Juozas Mickevičius rašo, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Žemaitijoje, šarvojant mirusįjį, „ant dešinės rankos piršto užmaudavo šliūbinį žiedą“ (Mickevičius 2008: 292). Sutuoktuvių žiedai buvo nešiojami tik per šventes, kasdien jie nebuvo dėvimi (Mažiulis 1966: 302), dėl to, matyt, ir paminėtas *šliūbinio* žiedo movimas laidotuvių metu.

Dzūkų raudose minimas žiedas. Antai sūnų apraudanti motina užmauna žiedą jam ant piršto: „Oi, aš uždėjau savo sūneliui an baltos rankeles aukselio žiedelį“, vyresnė sesuo – jaunesniajai: „Oi, tai aš uždėjau del savo sesužės aukselio žiedelį“ (BsĮT: 220–221, 257–258).

Sakmėse pateikiama pamokomų pavyzdžių, kodėl negalima numauti mirusiojo žiedų. Vienoje sakmėje pasakojama:

Gyvenusios dvi marčios. Viena jų mėgusi nešioti daug žiedų. Staiga susirgusi, ji paprašė, kad ją palaidotų su visais žiedais. Po laidotuvių gyvoji marti nuėjo į kapus, iškasė mirusiąją ir bandė numauti žiedus. Kai to jai padaryti nepavyko, nupjovė pirštus su visais žiedais ir parsinešė namo atšildyti. Apie vidurnaktį palangėje pasirodė numirėlė ir uždainavo: „Miega gaidžiai, miega vištas, Tik nemiega mana marti: Prie priežedelei³ stavi, Runkeles šildžia, Žiedelius mausta“ (*pagal* BsV: 225, nr. 5).

O pasakoje „Raganos užkeikta mergina“ (ATU 709) žiedo numovimas nuo mirusiosios pirštų vaizduojamas kaip visiškai įprastas veiksmas: „Žiūri to karaliūno sesuo, kad labai gražus žiedas ant piršto. Sako: – Reik tą žiedą numaut – ką jis čion berūdyja jai ant piršto“ (BsLP I: 186–190).

Ką reiškė mirusiojo žiedas, užsimenama žemaičių dainoje „Bernužėlis balnoj žirgą“: „Jei aš pats negrišiu, Sugriš bėrs žirgelis, <...> Parneš mandūrėlį, <...> Yr aukso žiedelis. Antdėk auksinį žiedelį Ant baltų rankelių, <...> Ant rankelių paveizėsi – Tankiai minavosi“ (DŽT: 297). Kareivio mergina, užsimovusi bernužėlio žiedą ir pažiūrėjusi į jį, prisimins mylimąjį.

Panašiai teigiama aprašant XIX a. Prūsijos laidotuvių papročius:

Senuose laikuose kožną lavoną laidodavo jo pilname švenčių parėdyme su visais jo pašveitalais, kaip jis tai šiame amžje dėvėdavo, ir jam da pinigą į delmoną įkišdavo. <...> Šiandien Prūsiose <...> [ž]iedus, auskaras, brangias spilkas⁴ bei žemčiūgus į grabą drauge jau nededa; tuos namiškiai ant paminklo pasilaiko (BsV: 97, nr. 10).

3 *Priežda* – vieta prieš kepamosios krosnies angą (LKŽe: priežda).

4 *Spilka* – smeigtukas su galvute (LKŽe: spilka).

Žiedo palikimas *minavojimui* ar *ant paminklo* glaudžiai susijęs su pasakų siužetais. Pavyzdžiui, pasakose (ATU 300, 530) karalaitė dovanoja žiedą herojui: „pusiau perkanda ir vieną pusę jam ant paminkla ir atsiminima padovanoja“ (BsLP I: 108–113); pasakoje ATU 451 duktė „pasijėmė no tėvų žiedą atminčiai“ (BsOPS: 268–270), plg., „Vienai parnešiu rūtų vainiką, antrai parnešiu šilkų kasninką, o tai trečiajai, pačiai jaunajai, aukso žiedelį ant paminklėlio“ (LKŽe: paminklas).

ŽIEDAS – ŽMOGAUS ŽENKLAS

Žiedas kaip atpažinimo ženklas yra būdingas pasakoms. Tokias pasakas galima skirstyti į dvi grupes. Pirmoji – pasakos, kuriose artimas žmogus atpažįstamas iš žiedo (paprastai iš žiedo tėvai atpažįsta dukrą, broliai – seserį, vyras – žmoną arba atvirksčiai)⁵. Žiedas gali būti randamas arba parodomas; pavyzdžiui, sesuo duoda gegutei žiedą, kad ją broliai atpažintų: „Pajėmė ana numave nuo sava piršta vinčiatvinį žiedų ir, padavus gegužei, liepe, kad nuneštų ir paduotų jauniam braliui ir pasakytų, kad jau devynialgis pusį užala nugraužė“ (BsLP II: 271–274), o ragana „pamato savo dukters žiedą ir supranta, kad ši iškepta“ (ATU 327C, F; Kerbelytė 2002: 77).

Pasakose (ATU 465, 761) herojus parneša ir paduoda ponui „raštus iš peklos“ ir tėvo žiedą. „Ponas pažiūri – kad jo tėvo žiedas, su katruom jį pakavojo“ (BsV: 5, nr. 8). Kitame variante sakoma: „Duok tu man kokį ženklą, kad aš su tavim šnekėčiau. Tas karalius perlaužė savo žiedą, davė jam pusę“ (BsLP IV: 245–254). Abiem atvejais žiedas pasirenkamas žmogaus ženklu, iš kurio jis atpažįstamas.

Antroji grupė – tai pasakos, kuriose karalaitė atpažįsta herojų (rečiau priešingai) iš jam dovanoto žiedo⁶. Paprastai pasakos pabaigoje karalaitė pamato žiedą ant herojaus piršto ir tik tada jį atpažįsta, plg., „Pana pažino tuojaus savo žiedą ir, pagavusi jį už rankos, nusitraukė nuo šėpos“; arba: „pamatė, kad jo žiedas an jos piršto. Tada jis ją tuojaus pažino“ (BsOPS: 396; BsLP II: 141). Kartais minima, jog žiede išgraviuotas savininko vardas ir pavardė: „Nusimovė no savo piršto žiedą su išrėžtu vardu pravarde, užmovė jam an piršto“ (BsOPS: 371–374).

Galimas daiktas, kad tokią pat reikšmę žiedas turėjo vaikų kapuose; antai trijuose kūdikių kapuose (Pagrybis, k. 66, 116; Pribitka, k. 26) rasti žiedai ir keturiuose XIII–XVI a. vaikų kapuose (Pribitka, k. 6, 26, 50; Kuršai, k. 28) buvo įdėti suaugusiųjų žiedai. Visais atvejais aišku, kad žiedai nebuvo nešioti vaikų, jiems esant gyviems, o įdėti laidotuvių metu. Jonas Basanavičius cituoja raudą, kurioje motina abejoja, ar jos mirusį sūnų atpažins anapus iškeliaavę giminaičiai: „Mano motinėle,

5 ATU 312, 327A, 327B, 327C, F, 327G, 451, 465C, 706, 938, 1358.

6 ATU 300, 301, 304, 502, 505, 530, 551, 665, 813B, 884, 894.

pasitik ir priimk mano sūnelį ateinantį, o pasinešiok ant baltų rankelių mano mažiukėlį <...>. O ar pažinsi mano sūnelį, savo anūkėlį ateinantį?“ (Basanavičius 1970: 279). Žiedas šioje raudoje neminimas, tačiau galima numanyti, kad šiuo atveju jis padėtų atpažinti mirusįjį.

Žemaičių dainose pateikiama pavyzdžių, kaip žiedas gali atspindėti fizinę ir dvasinę jo turėtojo savijautą. Pavyzdžiui, nuo darbo žiedai gali rūdyti: „Nuo šlavinių, nuo mazginių Žiedelis rūdėjo“ (DŽT: 137); žiedo nešiotojui nesisekant žiedas gali dilti: „Ir įpuoliau didžiam vargely. <...> Nuo baltų rankų žiedai nudilo“, jaučiantis gerai – blizgėti: „Pakol aš buvau matutės valioj, <...> Ant baltų rankų žiedai blizgėjo“ (DŽT: 213).

ŽIEDAS – RYŠYS

Ryškus žiedo vaidmuo kuriant ar sutvirtinant ryšius. Tautosakoje daugiausia pavyzdžių aprašant santykius tarp vyro ir moters – tai, matyt, reiškia jungtuves. Vestuvių kontekste žiedas atsirado tik XVII a. (Lepneris 2011: 163; BRMŠ III: 166, 275, 276) ir neturėtų atsispindėti I–XVI a. archeologinėje medžiagoje. Tačiau nagrinėti šį žiedo vaizdinį skatina tai, kad tautosakoje su žiedu kuriami ryšiai ne tik tarp vyro ir moters, bet ir tarp kitų artimų žmonių.

Daugiausia žinoma pasakų tipų (ATU 300, 530), kuriuose herojus, įvykdęs užduotį, gauna iš karalaitės žiedą, rečiau – pusę žiedo arba kartu su žiedu gauna ir skepetaitę (BsLPĮ I: 205–209, 361–367; BsOPS: 96–104). Pasakose žiedas gali būti dalijamas pusiau – tam, kad paskui vėl būtų sujungiamas. Tas pat nutinka su žiedo dalių turėtojais – susitikę jie daugiau neišsiskiria: „Pana jam davė perlaužus pusę žiedo su jos parašu ir perplėšė pusiau skepetaitę ir davė jam pusę“, o pasakos pabaigoje „toj pana sudėjo žiedą – tinka, sudėjo skepetaitę – tinka. Tuo jo tais pelenuotas drapanas numetė, aprenė ją gražiom, ir tuojuo padavė užsakus, jau surengė ir veseilią“ (BsLPĮ IV: 416–419).

Minėtina, kad dviejuose kapuose rasta po pusę žiedo – Pribitkos kapinyne, kape 21 buvo palaidotas 20–25 m. vyras, ant kurio dešinės rankos pirštų rasta pusė žalvarinio žiedo. Kuršų kapinyne, vyro kape 10, prie subirusių pirštikaulių gulėjo pusė juostinio žiedelio.

Žiedas kaip vyro ir moters santykių simbolis taip pat vaizduojamas žemaičių dainose, pavyzdžiui: „Ir atėjo bernuželis, Ir atnešė dovaneles: Žalių rūtų vainikelį, Sidabrinį žiedelį“ (DŽT: 139).

Žiedą gali perduoti moteriai ne tik vyras (arba moteris vyrui) – šie mainai vyksta ir tarp artimųjų, giminaičių. Pavyzdžiui, žiedą dukrai gali dovanoti tėvai: „Tėvas, mažą augindamas, manei tą (žiedą) nupirko, brolis vardą įmušdino už žirgo šėrimą“ (BsLPĮ II: 185–187; LKŽe: mušdinti), brolis – seseriai: „Sesulei parnešiu aukselio

žiedelį, o savo mergelei perlų vainikėlį“ (LKŽe: vainikas). Pasakose žiedą sesei do-
vuoja vyriausias arba jauniausias brolis (BsLPI I: 58–61; Kerbelytė 2002: 97).

Žiedu kuriami arba sutvirtinami ryšiai – žiedo davėjas ir gavėjas po išbandymų
visada susitinka ir lieka kartu. Pavyzdžiui, dukra, paėmusi iš tėvų žiedą, po visų
negandų laimingai grįžta pas juos: „Pasijėmė no tėvų žiedą atminčiai“ ir „tada visi
sveiki sugrįžo pas tėvus“ (BsOPS: 268–20).

Dažnai daikto simbolika yra grindžiama ir išorinėmis jo savybėmis (Виноградова,
Толстая 1993: 4–6 pagal Racėnaitė 2011: 79). Šiuo atveju žiedas – apskritas papuo-
šalas, užmautas ant piršto, jį apjuosia, apgaubia. Žiedas suriša žmones, jie nebegali
išsiskirti: „Kai susirišė, tai abu i abu“ (LKŽe: rišti); „Jau surištos baltos rankos, su-
mainyti žiedeliai“ (LKŽe: mainyti).

ŽIEDAI IR RANKŲ PIRŠTŲ MITINĖS REIKŠMĖS

Žiedai kapuose dažniausiai randami ant mirusiojo pirštų arba krūtinės srityje. Ma-
žas duomenų kiekis neleidžia nustatyti, ant kurios rankos buvo įprasta mauti miru-
siesiems žiedus, kokią reikšmę turėjo mirusiojo lytis ir amžius. Tačiau, pavyzdžiui,
dešimtyje V–IX a. laikotarpio kapų žiedai rasti ant dešinės rankos (7 – vyrų, 3 –
moterų kapai), tik penki – ant kairės (4 – moterų, 1 – vyro kapas). Ant dešinės ran-
kos žiedai dažniau dėti vyrams negu moterims. Pažymėtina, kad ne visada tiksliai
nustatyta visų žiedų vieta tame pačiame kape; pavyzdžiui, du žiedai gali būti rasti
ant kairės rankos, o trys – krūtinės srityje, nors iš tiesų šie žiedai galėjo būti užmauti
ant dešinės rankos.

Apie devynis viduramžių ir naujųjų laikų kapus turima duomenų, ant kurio mi-
rusiojo rankos piršto žiedai buvo užmauti. Penkiuose kapuose palaidotos moterys
(Pribitka, k. 18, 34, 57, 59; Kuršai, k. 48), trijuose – vyrai (Pribitka, k. 1, 9, 13) ir
viename – vaikas (Pribitka, k. 60). Žiedų skaičius kapuose įvairus – nuo vieno iki
dešimt. Kaip jau minėta, ne visų žiedų vieta tame pačiame kape tiksliai nustatyta.
Žiedų nerasta ant mirusiųjų nykščio, dažniausiai jų būta ant didžiojo ir bevardžio
pirštų, rečiau – ant smiliaus ir tik kartą – ant mažyljo. Keliuose kapuose ant vieno
piršto – didžiojo, smiliaus arba bevardžio – rasta po du žiedus (Pribitka, k. 34, 57).

Šiandien paprastai vestuvinis žiedas nešiojamas ant dešinės rankos bevardžio
piršto. Tautosakoje retai užsimenama, ant kurio piršto mūvimi žiedai. *Lietuvių
kalbos žodynas* pateikia daugiausia pavyzdžių su bevardžiu pirštu: „Žiedas ant be-
vardžio nešiojamas“ (LKŽe: bevardis); „Pirštas žiedinis, antrasis nuo mažojo, auk-
sininkas“ (LKŽe: auksininkas); „Kai randi uknolį⁷ ant kelio, tai jei turi nuomarį,

7 *Uknolis* – pasaginė vinis [LKŽe: uknolis].

tai iš jo padaro žiedą ir nešioja ant tiesios⁸ rankos bevardžio piršto“ (Ricieliai, LTR 374d/2282). Žinoma, kad žiedas buvo nešiojamas ir ant rodomojo piršto: „Žiedelį numovė nuo dešinėsios rankos smiliaus“ (LKŽe: smilius), arba mažojo: „Aš pažinau žiedelį, <...> Ant brotačio rankelių, Ant mažuoju piršteliu“ (DŽT: 168), plg., T. Lepneris, XVII a. aprašęs lietuvininkų aprangą, teigė, kad žiedai buvo nešiojami ant mažylio, bevardžio ir didžiojo (Lepneris 2011: 182); devynioliktame šimtmetyje O. Glagau mini, kad lietuvininkų „kone ant visų pirštų blizga po porą žiedų“ (Glagau 1970: 235).

Manytina, kad žiedo nešiojimas ant tam tikros rankos piršto tikrai priklausė nuo tai rankai ir pirštui priskiriamos mitinės reikšmės. Rankos pirštai buvo skaičiuojami nuo nykščio, rečiau – nuo mažylio, ir vadinami nykštys (*nykštė, didpirštis, inkštys*), smilius (*smaližius, smaguris, smagulis, rodytojas, rodomasis pirštas, smals-tys, smetonlaižis, smiliužis, bliūdilaižis, laižius, ližius, piršto brolis*), didysis (*vidurinis, marjonas, papūžius, ilgasis*), bevardis (*pažebutis, žiedinis pirštas, auksininkas, aukso pirštas*) ir mažylis (*mažiulis, geležinis, geležnis, galiežinis*). Šie pavadinimai nurodo mitines pirštų sąvybes. Pirmasis pirštas – nykštys Algirdo Juliaus Greimo tapatinamas su pasakų herojumi nykštuku, kuris gimęs iš nukirsto nykščio (plačiau žr. Greimas 2005: 595). Gal tai susiję su patirtimi – nykštys dažnai nukenčia darbo metu – jis įpjaunamas, suspaudžiamas, sutrenkiamas: „Kai su kūle sudavė, nykštys atliko kaip ir burkuldakas“ (LKŽe: burkuldakas). Vardai išduoda smiliaus „būdo“ savybes – jis visur lendantis, smalsaujantis, visa ragaujantis pirštas. Didysis iš visų pirštų išsiskiria savo dydžiu, o bevardis pažymimas ne tik vestuvių metu, bet ir turi gydomųjų, maginių savybių. Tai vienas iš pagrindinių pirštų, kurie naudojami užkalbėjimuose ir gydymuose. Bevardžio galia siejama su jo vardu: „Bevardis pirštas yra labai reikšmingas. Jis gali greit pagydyt daug ligų.“ Kaip teigia Daiva Vaitkevičienė, „gali būti neigiama ligos egzistavimo galimybė konkrečioje kūno vietoje“, plg.: „Kaip tam pirštui nėra vardo, kad taip ir tau čia nebūtų daikto!“ (Vaitkevičienė 2008: 440, 27). Paskutinis pirštas mažiausias, dėl to ir vadinamas mažyliu, apie jį, kaip ir apie didįjį pirštą, tautosakoje nedaug duomenų.

Pabrėžtina, kad tradicinėje kultūroje skirtingas mitines reikšmes turėjo ir žmogaus kūno pusės. Įprasta jas supriešinti: „Dešinia ranka pakabėsnė už kairią“ (LKŽe: pakabus); „Dešinė ranka budavoja, kaire ardo“ (LKŽe: budavoti). Kairioji žmogaus kūno pusė, o kartu ir kairė ranka mitinėje pasaulėžiūroje paprastai vertinama neigiamai: „Seniau kas iš kairės rankos viską liuob dirbs, tokį vadino velnarankis“ (LKŽe: velnarankis). Posakis „iš kairės kojos atsikelti“ reiškia būti prastai nusiteikusiam, piktam (LKŽe: koja). Svarbu ir tai, kad kairė ranka siejama su moteriškuoju pradū, o dešinė – su vyriškuoju: „Pasiklausiu, ką mano kairė pusė [žmona – Š. V.] pasakys, dešinė (aš) sutinka“ (LKŽe: kairys; Trimakas 2008: 57–58).

.....
8 T. y. dešinės.

IŠVADOS

Archeologinė medžiaga parodo Žemaitijoje buvusį žiedo dėjimo į kapus paprotį nuo I iki XVI a., taip pat atspindi tradicijos pokyčius: V–XII a. žiedai dažniau dėti į vyrų, o ne į moterų kapus. Nuo XIII a. situacija dar kartą keičiasi – žiedai tampa moterims būdinga įkape.

Tautosakoje vaizduojama žiedo nešiojimo tradicija sutampa su XIII–XVI a. laidojimo paminklų tyrimų medžiaga, nes žiedas čia taip pat dažniau siejamas su moterimis, ypač netekėjusiomis.

Visais laikotarpiais Žemaitijoje į kapus paprastai buvo dedamas vienas žiedas, rečiau po du ar tris. Pavieniai kapai turi didesnį žiedų skaičių. Nors XIX a. rašytiniai šaltiniai mini, kad žemaitės nešiojo po kelis žiedus, tačiau tautosakoje vyrauja vieno žiedo nešiosena, rečiau kalbama apie „žiedus“.

Straipsnyje simbolinės žiedo reikšmės aiškinamos remiantis vaizdiniais, kurie labiausiai išryškėja pasakose. Žiedas – tai esąs „paminklas“, žmogaus ženklas arba priemonė, kurianti ir sutvirtinanti ryšius. Žiedo dovanojimo paprotys atskleidžia jo daugiareikšmiškumą. Padovanotas žiedas savaime tampa dovanotojo atminimu, jo ženklu, ir kartu pradedamas tapatinti su gavėju. Ir, žinoma, žiedas susieja, suriša du žmones, šį ryšį palaiko ir saugo.

Visa, kas pasakyta, reikšminga ir laidotuvių kontekste. Žiedas buvo gyvųjų atminimas mirusiesiems arba – priešingai – mirusiųjų gyviesiems. Jis laikytas atpažinimo ženklu, kuris bus svarbus susitikus po mirties, mirusiųjų pasaulyje ieškant artimųjų, giminių. Dedant žiedą į kapą galėjo būti kuriamas arba sutvirtinamas ryšys tarp mirusiųjų ir gyvųjų.

ŠALTINIAI

ATU – Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography: Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, part I: *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales, with an Introduction*; part II: *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*, (FF Communications, No. 284), Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.

BIML – Jonas Balys. *Mirtis ir laidotuvės*, Silver Spring (Md): Lietuvių tautosakos leidykla, 1981.

BRMŠ – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, 1996; t. II: *XVI amžius*, 2001; t. III: *XVII amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

BsIT – *Įvairi tautosaka iš rinkinių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 11), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=114&lang=lt&par=57>.

BsLP I – *Lietuviškos pasakos*, kn. 1, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 5), Vilnius: Vaga, 2001, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=100&lang=lt>.

- BsLP II – *Lietuviškos pasakos*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 6), Vilnius: Vaga, 2003, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=47&lang=lt>.
- BsLP I – *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 1, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 1), Vilnius: Vaga, 1993, p. 192–197, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=42&lang=lt>.
- BsLP II – *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 2, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 2), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=73&lang=lt>.
- BsLP IV – *Lietuviškos pasakos įvairios*, kn. 4, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 4), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=77&lang=lt>.
- BsOPS – *Ožkabalių pasakos ir sakmės*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 8), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=107&lang=lt>.
- BsV – *Iš gyvenimo vėlių bei vėlnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, prieiga per internetą: <http://www.knygadvaris.lt/?id=105&lang=lt>.
- DŽT – Simonas Daukantas. *Žemaičių tautosaka*, d. I: *Dainos*, parengė Vytautas Jurgutis ir Bronė Kazlauskienė, Vilnius: Vaga, 1983.
- LAA – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, t. 3: *I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai*, redaktorė Rimutė Rimantienė, Vilnius: Mokslas, 1977.
- LEB – *Lietuvos etnografijos bruožai*, redaktorė Angelė Vyšniauskaitė, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1964.
- LEEŽ – *Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas*, sudarė Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- LII BR – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*: elektroninė versija, t. I–XX, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002, prieiga per internetą: www.lkz.lt.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LNM ARA – Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus archyvas.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- SGR – *Seserų Glenžaičių rinkinys Kupiškio etnografijos muziejuje: tradiciniai lietuviški drabužiai ir jų priedai. XIX a.–XX a. I pusė*: katalogas, sudarė Miglė Lebednykaitė, Kupiškis: Kupiškio etnografijos muziejus.
- ŽAM – Žemaičių muziejus „Alka“.

LITERATŪRA

- Astramskaitė Daiva 1993. „Vestimentarinis kodas lietuvių mitologijoje. Linai ir lėmimai“, *Baltos lančkos*, Nr. 3, p. 112–151.
- Banytė-Rowell Rasa 2007. „Vėlyvojo romėniškojo laikotarpio žiedas iš Baitų kapinyno. Pavidalo kilmė Baltijos regiono kultūrinių ryšių plotmėje“, *Lietuvos archeologija*, t. 30, p. 9–38.
- Banytė-Rowell Rasa 2009. „Žiedai kaip baltų meninės kūrybos atspindys“, in: *Baltų menas*, sudarė Adomas Butrimas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 447–508.
- Basanavičius Jonas 1970. „Apie vėles bei nekrokultų senovės lietuvių“, in: Jonas Basanavičius. *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Vaga, p. 275–357.
- Čilvinaitė Marijona 1943. „Sarginimo, marinimo ir laidotuvių papročiai“, *Gimtasai kraštas*, Nr. 31, p. 179–202.

- Glagau Otto 1970. „Lietuvos žemuma“, in: *Lietuvininkai: apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, paruošė Vacys Milius, Vilnius: Vaga, p. 195–338.
- Greimas Julius Algirdas 2005. *Lietuvių mitologijos studijos*, sudarė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos.
- Hayter Martelle Holly 1994. “Hunter-Gatherers and the Ethnographic Analogy: Theoretical Perspectives”, *Totem: The University of Western Ontario Journal of Anthropology*, vol. 1, No. 1, p. 39–49.
- Kazakevičius Vytautas 2007. „Vikingų ir baltų genčių konsolidacijos laikotarpis“, in: *Lietuvos istorija: geležies amžius*, t. II, ats. redaktoriaus Gintautas Zabiela, Vilnius: Baltos lankos, p. 299–412.
- Kerbelytė Bronislava 2002. *Lietuvių liaudies pasakų repertuaras*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kerbelytė Bronislava 2012. *Slavų folkloras*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Kuncevičius Albinas 2005. *Lietuvos viduramžių archeologija*, Vilnius: Versus aureus.
- Lepneris Teodoras 2011. *Prūsų lietuviai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Mažiulis Antanas 1966. „Žiedas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 35, redagavo Juozas Girnius, Boston: Lietuvos enciklopedijos leidykla, p. 302–303.
- Michelbertas Mykolas 1986. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas.
- Michelbertas Mykolas 2000. „Reti žiedai Lietuvos archeologinėje medžiagoje“, *Istorija*, t. XLIII, p. 5–7.
- Mickevičius Juozas 2008. *Tėvų ir protėvių žemė*, Vilnius: Žemaičių muziejus „Alka“.
- Politis G. Gustavo 2016. “The Role and Place of Ethnoarchaeology in Current Archaeological Debate”, *World Archaeology*, October, p. 1–5.
- Racėnaitė Radvilė 2011. „Šluota, šlavimas ir šiukšlės: simbolinės reikšmės lietuvių folklore ir papročiuose“, *Tautosakos darbai*, t. XLII, p. 78–99.
- Razauskas Dainius 2012. „Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: Saulė“, *Liaudies kultūra*, Nr. 3 (144), p. 16–41.
- Stankevičius Mantas 2007. „Senojo geležies amžiaus (I–IV a.) metaliniai žiedai“, *Archaeologia Lituana*, t. 8, p. 70–96.
- Staski Edward, Sutro Delafield Livingston 1991. *The Ethnoarchaeology of Refuse Disposal, (Anthropological Research Paper, No. 42)*, Arizona: Arizona State University.
- Šidiškienė Irma 1993. „Lietuvių XIX a. antrosios – XX a. pirmosios pusės įkapės“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 1991 metai*, Vilnius: Viltis, p. 58–72.
- Tautavičius Adolfas 1996. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius: Lietuvos pilys.
- Trimakas Ramūnas 2008. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Urbanavičius Vytautas 1966. „Laidosena Lietuvoje XIV–XVII amžiais“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 3 (22), p. 105–119.
- Urbanavičius Vytautas 1975. „Senųjų tikėjimų relikvai Lietuvoje XV–XVII amžiais“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, A serija, t. 1 (50), p. 51–62.
- Vaitkevičienė Daiva 2008. *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian Verbal Healing Charms*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vaškevičiūtė Ilona 2007. „Tautų kraustymosi ir baltų genčių sklaidos laikotarpis“, in: *Lietuvos istorija: geležies amžius*, t. II, ats. redaktoriaus Gintautas Zabiela, Vilnius: Baltos lankos, p. 173–298.
- Williams Howard 2006. *Death and Memory in Early Medieval Britain*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Виноградова Людмила Николаевна, Толстая Светлана Михайловна 1993. „Символический язык вещей: веник (метла) в славянских обрядах и верованиях“, in: *Балканские чтения*, ч. 2: *Символический язык традиционной культуры*, Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, p. 3–36.

TYRIME NAUDOTI ŽEMAITIJOS LAIDOJIMO PAMINKLAI
IR JŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS**1. Akmenių pilkapynas (Kelmės r.):**

Michelbertas Mykolas 2006. *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

2. Bikavėnų kapinynas (Šilutės r.):

Tautavičius Adolfas 1968. *Bikavėnų (Šilutės raj.) kapinyno 1967–1968 m. tyrinėjimų ataskaitos ir radinių sąrašai*, LNM ARA, b. 61.

3. Didkiemio kapinynas (Šilalės r.):

Statkevičius Vladas 1976. *Šilalės rajono Pajūrio apylinkės Didkiemio kaimo senkapis*, LNM ARA, 70.

Vaitkunskienė Laima 1979. *Didkiemio kapinyno, Šilalės raj., 1979 m. tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 699.

4. Jakštaičių, Meškių kapinynas (Šiaulių r.):

Urbonavičius Vytautas, Tautavičienė Bronė 1973. *Jakštaičių (Meškių) (Šiaulių raj.) senkapio 1973 m. tyrinėjimų ataskaita ir radinių sąrašas*, LNM ARA, b. 107.

– 1974. *Jakštaičių–Meškių kapinyno 1974 m. tyrinėjimų dienoraštis*, LNM ARA, b. 107.

Urbonavičius Vytautas 1982. *Jakštaičių–Meškių senkapis (Šiaulių raj.). 1982 kasinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 107.

5. Juodsodės (Gargždo lauko) kapinynas (Telšių r.):

Valatka Vitas 1958. *Gargždo lauko kapinyno Telšių raj. Juodsodės km. 1958 m. archeologinių kasinėjimų medžiaga*, LII BR, f. 1, b. 82.

6. Kaštaunalių kapinynas (Šilalės r.):

Statkevičius Vladas 1974. *Ataskaita apie Šilalės rajono Laukuvos apylinkės Kaštaunalių kaimo senkapio dalinį tyrinėjimą 1974 m.*, LII BR, f. 1, b. 393.

Vaitkunskienė Laima 1975. *1975 m. Kaštaunalių kapinyno (Šilalės raj.) tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 502.

– 1984. „Kaštaunalių plokštinis kapinynas“, *Lietuvos archeologija*, t. 3, p. 79–93.

7. Kuršių pilkapynas (Kelmės r.):

Michelbertas Mykolas 2009. *Kuršių pilkapynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

8. Kuršų kapinynas (Telšių r.):

Valatkienė Laima 1995. „Kuršų kapinynas“, *Lietuvos archeologija*, t. 11, p. 214–243.

9. Lieporių kapinynas (Šiaulių m.):

Vaškevičiūtė Ilona 1987. *Lieporių kapinyno, Šiaulių r., 1987 m. tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 1315.

Salatkienė Birutė 1990. *Lieporių kapinyno (Šiauliai) 1990 metų tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 1733.

– 1991. *Lieporių kapinyno (Šiauliai) 1991 metų archeologinių tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 1834.

10. Maudžiorų kapinynas (Kelmės r.):

Valatka Vitas 1964. *Vienragių ir Maudžiorų kapinynų kasinėjimo dienoraštis. 1963 ir 1964 m.*, ŽAM, 100.

– 1966. *Maudžiorų kapinyno kasinėjimų dienynas, 1966 m. kasinėjimų ataskaita*, ŽAM, 103.

Valatkienė Laima 1966. *Archeologinė išvyka į Maudžiorų kapinyną (žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita)*, LII BR, f. 1, b. 669.

– 1979. *Maudžiorų kapinyno (Kelmės raj.) 1979 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 752.

– 1980. *Maudžiorų kapinyno (Kelmės raj.) tyrinėjimų ataskaita (1980 m.)*, LII BR, f. 1, b. 950.

– 1983. *Maudžiorų kapinyno (Kelmės raj.) 1983 metų tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 1094.

– 1984. *Maudžiorų kapinyno (Kelmės raj.) 1984 metų tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 1196.

Valatka Vitas 1984. „Maudžiorų kapinynas“, *Lietuvos archeologija*, t. 3, p. 6–23.

11. Naujojo Obelyno kapinynas (Šilalės r.):

Astrauskas Audrius 1997. *Naujojo Obelyno (Šilalės r.) kapinyno 1997 m. tyrinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 260.

— 2009. *Naujojo Obelyno (Šilalės raj., Upynos ap.) kapinyno 1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 260b.

Fediajevas Olegas 2008. *Naujojo Obelyno kapinyno (AV 1942) vizualinės apsaugos zonos, Šilalės r., 2007 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 260b.

12. Paalksnių pilkapynas ir kapinynas (Kelmės r.):

Michelbertas Mykolas 2011. *Paalksnių archeologijos paminklai*, Vilnius: Vilniaus universitetas.

13. Pagrybio kapinynas (Šilalės r.):

Vaitkuskienė Laima 1995. *Lietuvos archeologija*, t. 13: *Pagrybio kapinynas*: monografija, Vilnius: Diemedžio leidykla.

14. Paprūdžių kapinynas (Kelmės r.):

Tautavičius Adolfas 1979. *Paprūdžių, Raseinių raj., Nemakščių apyl., senkapio tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 687.

Michelbertas Mykolas 2010. „Paprūdžių kapinynas“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, p. 124–125.

— 2014. *Paprūdžiai. Žemaičių karinio elito kapinynas*, Vilnius: Vilniaus universitetas.

15. Paragaudžio pilkapynas ir kapinynas (Šilalės r.):

Valatka Vitas 1973. *Paragaudžio senkapio, Šilalės raj., 1973 m. tyrinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 428.

Michelbertas Mykolas 1997. *Paragaudžio pilkapynas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

16. Pašėšuvio kapinynas (Raseinių r.):

Balčiūnas Jonas 2002. *Raseinių rajono neiškių archeologijos objektų 2002 m. žvalgymų ir žvalgomųjų archeologijos tyrimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 3891.

17. Pašiaušės kapinynas (Kelmės r.):

Salatkienė-Puniškytė Birutė 1975. *Pašiaušės, Kelmės raj., senkapis (1975 m.)*, LII BR, f. 1, b. 430.

18. Perkūniškės pilkapynas (Kelmės r.):

Michelbertas Mykolas 2006. *Akmenių ir Perkūniškės pilkapiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

19. Požerės kapinynas (Šilalės r.):

Tautavičius Adolfas 1966. *Požerės (Paežerio), Šilalės raj., senkapio 1966 m. tyrinėjimų ataskaita ir radi- nių sąrašas*, LNM ARA, b. 49.

20. Pribitkos pilkapynas ir kapinynas (Rietavo sav.):

Merkevičius Algimantas 1981. *Pribitkos km. senkapio ir pilkapių, Tverų apyl., Plungės raj., 1981 m. tyrinėjimai*, LNM ARA, b. 165.

— 1982. *Pribitkos km. senkapio, Tverų apyl., Plungės raj., 1982 m. tyrinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 165.

Stankus Jonas 1982. *Pribitkos pilkapių, Tverų apyl., Plungės raj., 1982 m. tyrinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 165.

21. Rinkšelių (Raseinių r.) pilkapynas:

Baleniūnas Pranas 1939. *Kelmynų, Rinkšelių ir Sandrausiškės pilkapiai. 1939 m. tyrinėjimai*, LII BR, f. 1, b. 237.

22. Sandrausiškės (Raseinių r.) pilkapynas:

Baleniūnas Pranas 1939. *Kelmynų, Rinkšelių ir Sandrausiškės pilkapiai. 1939 m. tyrinėjimai*, LII BR, f. 1, b. 237.

23. Sauginių kapinynas (Šiaulių r.):

Merkevičius Algimantas 1973. *Sauginių km. senkapio, Kurtuvėnų apyl., Šiaulių raj., 1973 m. kasinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 375.

— 1984. „Sauginių plokštinis kapinynas“, *Lietuvos archeologija*, t. 3, p. 41–60.

24. Šarkų kapinynas (Šilalės r.):

Tautavičienė Bronė 1972. *Šarkų, Šilalės raj., kapinyno 1972 m. tyrinėjimų ataskaita ir radinių sąrašas*, LNM ARA, b. 98.

25. Uzynos kapinynas (Šilalės r.):

Tautavičius Adolfas 1966. *Uzynos senkapio, Šilalės raj., 1966 m. kasinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 290.

26. Vienaragių pilkapynas (Rietavo sav.):

Valatka Vitas 1963. *Vienaragių pilkapiai. 1963 m. archeologiniai tyrinėjimai*, LII BR, f. 1, b. 189.

— 1964. *Vienragių ir Maudžiorų kapinynų kasinėjimo dienoraštis. 1963 ir 1964 m.*, ŽAM, 100.

Michelbertas Mykolas 1978. *Ataskaita už 1977 m. archeologinius tyrinėjimus Vienragių pilkapyne, Plungės raj.*, LII BR, f. 1, b. 490.

27. Žaduvėnų pilkapynas (Telšių r.):

Bartkutė Gintarė 2011. *Žaduvėnų pilkapiai (Telšių r.): 1974–1975 m. archeologinių tyrimų duomenys: baigiamasis bakalauro darbas*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas.

28. Žąsino kapinynas (Šilalės r.):

Vaitkunskienė Laima 1976. *Žąsino kapinyno Šilalės raj. 1976 m. kasinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 129.

— 1978. *Žąsino kapinyno Šilalės raj. 1977 m. kasinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 129.

— 1979. *Žąsino kapinyno Šilalės raj. 1978 m. tyrinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 129.

— 1979. *Žąsino kapinyno Šilalės raj. 1979 m. kasinėjimų ataskaita*, LNM ARA, b. 129.

29. Žvilių kapinynas (Šilalės r.):

Tautavičius Adolfas 1968. *Žvilių senkapio, Šilalės raj., 1968 m. kasinėjimų ataskaita*, LII BR, f. 1, b. 269.

Vaitkunskienė Laima 1999. *Lietuvos archeologija*, t. 17: *Žvilių kapinynas: monografija*, Vilnius: Die-medžio leidykla.

Symbolic Meaning of Ring as a Grave Good in the Samogitian Burials

ŠARŪNĖ VALOTKIENĖ

Summary

This article falls in the realm of ethnoarchaeology – a branch of archeology, resting on an analogy of the cultural continuity applied in it: analyzing and comparing archeological and ethnographic materials in terms of the same cultural context. The analyzed data of the ring comes from the Samogitian cultural region.

The analyzed archeological material is from pre-Samogitian and Samogitian burial sites of the 1st – 16th century. During this period, Samogitia was among those few archeological cultures that predominantly used inhumation. Inhumation graves allow establishing the placement of the grave goods in relation to the deceased, which is especially important for the analysis of the ritual providing the grave goods and its symbolic meaning.

The article also dwells on customs and verbal folklore from the Samogitian ethnographic region, comparing them to those coming from other regions. Folktales, folk legends and linguistic data from the academic “Dictionary of the Lithuanian Language” represent all the cultural areas of Lithuania.

In the 1st – 4th century Samogitia, ring as a grave good was used both for men and women, while in the 5th – 12th centuries rings were most frequently placed into the graves of men.

From the 13th century, the situation altered again: rings became typically female grave goods. In the graves, rings are most frequently found on the deceased person's fingers or on the breast, occasionally – alongside the body.

Both written sources and folklore depict rings as adornment of the young girls, who mostly wear a single ring, rarely – several ones.

To elucidate the symbolic meaning of the ring, the author of the article uses images that are especially prominent in folktales. Ring is primarily analyzed as a personal memento, also – as a personal sign and means of establishing and strengthening the relationships. The ritual of giving the ring as a present reveals its multiple meanings. The presented ring immediately becomes the memento of the person who gave it, and is associated with its giver. Certainly, the ring ties two people together, supporting and guarding this connection.

All the above-mentioned aspects are important in the funeral context too. Rings served as the memory of the living for the dead, or vice versa – of the dead for the living. Ring was regarded as a token – significant when meeting each other after death in search of the close ones or relatives. Placing of the ring into the grave could have been used to establish or strengthen the connection between the living and the dead.

Nine graves from the mediaeval and modern times supply data regarding the ring fingers. No rings were found on the thumbs of the deceased; they were most frequently wearied on the middle finger and on the ring finger, rarely – on the index finger and only once – on the little finger. The actual choice of the finger must have depended on the mythical meaning attributed to the hand and fingers.

Gauta 2017-11-15